

дор Павлович они занимают второе место (на их долю приходится 14%), а в сочетании с именем Алексей – шестое место (9,2%).

Таким образом, учет лексической сочетаемости имени в текстах дает возможность не только описывать его семантические свойства, но и характеризовать конкретными языковыми данными качества носителей этих имен, или героев художественных произведений.

Кроме того, учет лексической сочетаемости имен персонажей позволяет провести количественные измерения, указывающие на степень связи между теми сопоставляемыми значениями имен, которые проявляются через глагольные сочетания.

Литература

1. Бахтин, М. М. Проблемы поэтики Достоевского / М. М. Бахтин. – М., 1979.
2. Васильев, Л. М. Семантика русского глагола : Глаголы речи, звучания и поведения : Учеб. Пособие / Л. М. Васильев. – Уфа : Башк. ун-т, 1981. – 71с.
3. Достоевский, Ф. М. Братья Карамазовы /Ф. М. Достоевский. – Мн., 1980. – 880 с.
4. Плотников, Б. А. Дистрибутивно-статистический анализ лексических значений / Б. А. Плотников. – Мн.,1979.

М.Ю. Федурко

Дрогобицкий державний педагогічний університет імені Івана Франка
e-mail: mfedurko@ukr.net

УДК 821.161.2'373.231

ВЛАСНЕ ІМ'Я В ДЕННИКУ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Ключевые слова: Тарас Шевченко, дневник, «Журнал», ономастикон, топонимы, антропонимы, мифонимы, библионимы, теонимы.

В статье проанализированы онимы, встречающиеся в тексте дневника украинского поэта Тараса Шевченко «Журнал». Показано, что эти единицы становятся важной составляющей лексикона автора. Охарактеризованы группы использованных им онимов (антропонимы, топонимы, мифонимы, библионимы, теонимы), описаны способы их введения в текст. Установлены функции разных групп онимов в анализированном художественном произведении – номинативно-идентификационно-дифференцирующая и стилистическая, выявлены факторы такой функциональной спецификации. Подтверждена существенная роль имени собственного в репрезентации Т. Шевченко как интеллигентной, духовно богатой личности.

M.Ju. Fedurko

Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University

THE PROPER NAME IN A DIARY OF TARAS SHEVCHENKO

Key words: Taras Shevchenko, diary, "Journal", onomasticon, toponyms, anthroponyms, mifonyms, biblionyms, theonyms.

In the article analyzes onims in the text diary of Ukrainian poet Taras Shevchenko "Journal." It is shown that these units are becoming an important component of the lexicon of the author. Described groups used them onims (anthroponyms, toponyms, mifonims, biblionims, theonyms), describes methods of their introduction into the text. Installed functions of different groups onims to analyze a work of art – nominative-identification differentiating and stylistic, identified factors such functional specification. It reaffirmed the important role of proper name in the representation of Shevchenko as the intelligent, spiritually rich personality.

2014 світове українство святкувало знаменну дату – 200-ліття від дня народження Тараса Шевченка. Знаменну, бо в його історії ця постать важить чи не найбільше. Це вичерпно засвідчив у своєму слові про поета Михайло Грушевський: «Ні одне ім'я в нашій довговіковій, повній бага-

того змісту традиції не панує так абсолютно, так нероздільно і повно над нашими симпатіями, не тішиться такою безмежною любов'ю, свобідною від усяких застережень і обмежень, як се благородне ім'я великого співця великого горя українського люду і його великих надій. Ні одне ім'я не в'яже нас в одну національну цілість, як воно» [1, 198].

Селянська дитина, кріпак, хоч і козацького роду, пана Енгельгардта, сирота убогий, якому, здавалося б, судилися вічні найми, наш Тарас Провидінням Божим був піднятий на висоту пророка і світоча, що не дає змиритися з рабством, горить і кличе до змагу за волю, вказує народові своєму «шлях великих націй» [2, 205].

Доля не була ласкавою до нього: із 47 років життя лише 13 відносної свободи. А то: 24 роки рабства в кріпаччині, 10 років солдатської каторги. Але ні ті перші 24, ні останні 10 не змогли зламати його бунтарського духу, виплеканого козацькими піснями та оповідями діда-гайдамаки. Невже таке можливе? Що тримало нашого поета на силі? Відповідь на ці питання криється, на наш погляд, у таких рядках письменника Павла Загребельного: «Шевченко в історії свого народу був інтелігентом більшим за Ярослава Мудрого, Хмельницького й Сковороду» [3, 14]. Те, що Тарас Шевченко був великим інтелігентом, тобто людиною знаючою, знаною і шляхетною, хочемо потвердити, скориставшись ономастикомом одного з російськомовних творів поета – ономастикомом «Щоденника», або, за назвою його творця, – «Журналу».

На сьогодні доведено, що і в мові, і в мовленні власне ім'я є вагомим складником словника. Про його природу сперечаються дослідники віддавна, висловлюючи нерідко кардинально протилежні думки [6; 11; 12; 13]. Проте для нашої розвідки актуальніші ті праці, що розглядають особливості функціонування й роль власного імені в художньому тексті [4; 9; 12]. Їхні автори єдині в думці, що оніми слугують з'єднувальною ланкою між автором, текстом та позатекстовою реальністю і є невід'ємним складником індивідуально-авторської картини світу, пор. з думкою П. Флоренського: ім'я – найтонша плоть, за допомогою якої оприявлюється духовна сутність [13, 201].

Денник Тараса Шевченка, попри зацікавленість ним і літературознавців [8; 10], і мовознавців [5], ще таїть в собі чимало дослідницьких загадок, декодування яких допоможе з'ясувати його роль і місце не лише в творчості Кобзаря, а й у історії української літератури [5, 177]. До таких ще не вповні вивчених належить проблема власного імені в Тарасовому деннику, хоч до неї дослідники частково вже зверталися. Скажімо, Н. Момот виявила вжиті Шевченком антропоніми, згрупувала їх за соціальною ознакою (письменники, художники, скульптори, архітектори, композитори, урядовці, декабристи) й відповідно описала [8, 6]. Т. Космеда особливо зацентувала на прагматичному ореолі власної назви і під таким поглядом проаналізувала концепти *русский город, Москва, Петербург, Україна, Володимир Даль* [5, 253–287]. Проте ономастикон «Щоденника» як феномен, що засвідчує ерудицію автора, його інтелектуальні, морально-етичні, естетичні, культурологічні спромоги й устремління, ще не розглядався. Власне це й засвідчує актуальність нашої розвідки.

Тарас Шевченко вів свій денник (його автор іменував по-різному: *дневник, памятная книга, хроника, верная хроника, правдивые сказания, записная тетрадь*) упродовж майже року: перший запис зроблено 12 червня 1957 року, останній регулярний – 20 травня. У першому записі «Журналу» йдеться про, здавалось би, цілком прозаїчну подію: Тарас Шевченко, обрізаючи зошит для записів, зламав складаний ніж. Проте це був непростий для поета час: від друзів він отримав звістку про звільнення – і почався тривожний період очікування офіційного документа, а далі – тривала зупинка в Нижньому Новгороді через «непорозуміння» щодо дозволу жити в Петербурзі, затримка в Москві через хворобу й насамкінець – перші місяці насолоди свободою й увагою друзів після довгої вимушеної розлуки.

Денник (щоденник) – особливий літературний жанр, такою мірою, що дослідники часом вагаються в його «літературності» [10, 66]. Будучи текстом вторинним, створеним унаслідок інтимізованої індивідуальної діяльності з інформативно-фатичною метою й нерегламентованим чи регламентованим частково, він відзначається своєрідністю й стосовно уживання/функціонування в ньому власних імен: наявність вторинних (створених автором) онімів не є його визначальною прикметою, як і стилістична функція не є їхньою гіперфункцією. Домінує все

такі функція номінативно-ідентифікаційно-диференційна: люди, з якими зустрічався/знайомився/ у яких шукав підтримки/яким допомагав/на яких рівнявся/ яких осуджував у період написання щоденника, місця, у яких бував, книги, які читав, вистави, які дивився, – усе це вимагало найменування/ототожнення, тому оніми становлять суттєвий відсоток лексики «Журналу».

У тексті щоденника вражає насамперед багатство **антропонімів**. Це прізвища чи імена і прізвища, а часом по батькові друзів (*Михайло Лазаревский, Бр. Залесский, Кухаренко, Н.И. Костомаров, Кулиш, Семен Гулак-Артемовский, Бюрно, Герн, Михайло Семенович Щепкин, О[сип] М[аксимович] Бодянский, Аксаков*) товаришів по нещастю (поляки *Мостовский, Фиалковский*, земляк *Андрій Обеременко, В.М. Белозерский*), людей, які толерували поетові (графиня *Настасия Ивановна Толстая*, граф *Федор Петрович Толстой*, к[няжна] *Варвара Николаевна Репнина*) чи з якими щойно завів дружбу (*Улыбашев, капитан Петрович, Дмитрий Егорович Мин*), письменників (*Байрон, Беранже, Марко Вовчок, Дант, Гете, Гоголь, Пушкин, Островский, Салтыков, Лев Толстой, Ф. Тютчев*), композиторів (*Мейербер, Бетховен, Доницетти, Шопен, М.И. Глинка*), художників (*Карл Брюллов, Гюден, Гогарт, Гварчино, Иванов, Брюно*), відомих учених (геолог *Родде*, математик *М.В. Остроградский*, природознавець *Гумбольдт*, історики *Г. Попов* і *Соловйов*, економіст *Николай Тургенев*, подорожник *Петр Егорович Ковалевский*), акторів (*Татаринов, Климовский, Пиунова*), виконавців (*Антоний Кон[т]ский*), керівників, урядовців (генерал-губернатор *Катенин*, губернатор *Н.А. Муравьев*, комендант *Иракий Александрович Усков*), історичних постатей – імператорів, царів, гетьманів, бунтівників (*Августин, Юлий Цезарь, Богдан Хмельницкий, Николай, Сенька Разин*). Не всім симпатизує Шевченко, він особливо критичний в оцінках тих, хто не дбає про всезагальне благо, не завжди чесний у своїх вчинках, пор.: *Я благоговею перед Салтыковым. О Гоголь, наш бессмертный Гоголь! Какою радостью возрадовалася бы благородная душа твоя, увидя вокруг себя таких гениальных учеников своих* [14, 117] и *Он извиняется рассеянность[ю] и делами. Чем хочешь извиняйся, а все-таки ты сухой немец и большой руки дрянь* (це про Даля) [14, 159]. Беззастережно жорсткий Шевченко в оцінці російських царів, передусім Миколи I; його він незмінно називає *Тормозом*, а Івана Грозного – *Іваном Лютим*.

У тому, що Тарас Шевченко глибоко знав літературу й мистецтво, виявляв жвавий інтерес до найважливіших відкриттів у тогочасній науці, переконують нас численні **ідеоніми** – назви художніх, публіцистичних і наукових творів («*Пророк*», «*Дон Жуан*», «*Впечатление после боя*», «*Гугеноты*», «*Каменный гость*», «*Дочь второго полка*», «*Детство Багрова внука*», «*О времени происхождения славянских писмен*», «*Космос*»); театральних постановок, вистав («*Станционный смотритель*», «*Дообеденный сон*», «*Парижские нищие*», «*Фауст*», «*Бронзовый конь*», «*Вильгельм Телль*», «*Жизнь за царя*», «*Королева Варвара Радзивилл*»); художніх полотен: «*Мария Магдалина*», «*Иоанн Креститель*».

Не поступаються активністю антропонімам і ідеонімам також **топоніми**. Вони репрезентують той світ, у якому жив поет, який спостерігав, осягав і відтворював. Серед них виділяємо **хороніми** (*Германия, Крым, Украина, Малороссия, Восток, Персия, Мангизлак, Кос-Арал, Киевская губерния; Флорентийская республика, Южный полюс*); **гідроніми** (*Волга, Каспийское море, Аральское море, Сыр-Дарья, Урал, Днепр, Дон, Кутум, Хорол*); **ойконіми** (*Астрахань, Гурьев, Казань, Мадрид, Москва, Нижний Новгород, Оренбург, Петербург, Рим, Самара, Симбирск, Уральск*); **урбаноніми** (*Гостинный двор, Московская улица, баиня Сумбеки, церковь Покрова, Сенная площадь, Козиха, Мещанские и Подьяческие улицы, Кремль, храм Спаса, Эрмитаж, Летний сад*); **ергоніми** («*Меркурий*», *Академия, Дерптский университет, Петербургский университет*). Домінують найменування тих локусів (бо ж трапляються лише пригадувані – у сні: *Видел во сне Межигорского Спаса, Дзвонковую Криницу и потом Выдубецкий монастыр* [14, 18] чи в зв'язку з певними обставинами: *думал проехать через Крым, Харьков, Полтаву, Киев в Минск, Несвиж и, наконец, в село Чирковичи...* [14, 14]), через які проїжджав Шевченко дорогою з заслання в Петербург. Серед тих місць і міст трапляються різні: великі й не дуже, багаті на історичні пам'ятки і ні. У контексті нашого аналізу важливі не так вони, як ті оцінки, які дає їм Тарас Шевченко. Щодо природних об'єктів (річок), то письменник загалом милується ними, на що вказують вжиті при їхніх номенах прикметники-епітети, скажімо: *благочестивый Урал, свя-*

тый Днепр, славный тихий Дон. Інша річ міста, через які пролягав шлях Шевченка: Астрахань, Самара, Казань, Нижній Новгород тощо. Ставлення до них у Кобзаря не таке рівне, точніше, негативне. Ось пароплав дійшов Астрахані. Наш поет очікував зустрічі з нею, сподівався, що вона здивує його, бо ж знав про її унікальне розташування. Астрахань вразила, але цілком іншим – невпорядкованістю, пор.: *Мне представлялась Венеция времен дождей, а оказалось – гора мышь родила; А проток Волги, окружающий Астрахань и сообщающий ее с Каспийским морем, глубиной и шириной Босфору не уступит. Но проток этот омывает не Золотой Рог, но огромную кучу вонючего навоза* [14, 66]. Або ж про Самару: *Ровный, гладкий, набеленный, нафабранный, до тошноты однообразный город; Огромнейшая хлебная пристань на Волге, приволжский Новый Орлеан! И нет порядочного трактира. О Русь!* [14, 95]

Наведені мікротексти демонструють, що Т. Шевченко в своїх описах вдається до прийому контрастного порівняння – прямого (*Босфору не уступит, омывает не Золотой Рог*) й метафоричного (перифраз *приволжский Новый Орлеан*) із використанням прецедентних імен (*Босфор, Золотий Ріг, Новий Орлеан*). Такі оніми підтверджують широту ерудиції поета, його обізнаність із світовою історією, географією, політикою, розвинуте вміння схвалити, позитивно оцінити те, що є набутком людства, поповнює його культурну скарбницю (див., для прикладу: *Гостинный двор, несмотря на массу, здание легкое и даже грациозное, здание во вкусе Гваренги* [14, 77] – це теж про Астрахань) й покритикувати те, що заслуговує осуду, скажімо: *Храм Спаса вообще, а главный купол в особенности безобразен. Крайне неудачное произведение. Точно толстая купчиха в золотом повойнике остановилась напоказ среди белокаменной* [14, 165].

Тарас Шевченко прекрасно знав не лише європейську історію (у записі про Астрахань він згадує не просто Венецію як місто на воді, а Венецію в період її розквіту, тобто в часи, коли Венеційською республікою правили дожі; див. також запис від 19.06, у якому згадано доісторичні часи: *Август-язычник, ссылая Назона к диким гетам, не запретил ему писать и рисовать* [14, 19]), а й античну міфологію: **міфоніми** – імена давньогрецьких і давньоримських богів, героїв, муз, подій і місць, з ними пов'язаних, він вправно вплітає в свої записи, то для надання описові гумористичного забарвлення, то для увиразнення якоїсь події чи постаті, пор.: *О ветер, ветер, если бы ты мог сочувствовать моему неусыпному горю ... сегодня я бы уже сидел с карандашом в руке на палубе аргонавто[м] татарского корабля, идущего к берегам Колхиды, т. е. к Астрахани* [14, 55]; *... я задремал и на крыльях волшебника Морфея [перелетел] в Орскую крепость...* [14, 61]; *Баталионный командир, подобно тучегонителю Крониону, грядет на тебя во облаце мрачне ...* [14, 21]; *А наш почтенный Гиппократ* [лікар Нікольський – М.Ф.], *несмотря на зной и холод, целые часы просиживает у калитки и любит унылым унижением себе подобного* [14, 19]; *друг его* [полковник Киреевський – М.Ф.] *отправился на пароходе Харона прогуляться в Елисейском парке* [14, 23]; *вступил ... в скромный кружок поклонников Мельпомены ...* [14, 34]; *суровые сыны Беллоны* [14, 54]; *невозмутимо летущего старика Сатурна ...* [14, 22].

Аналіз онімів у деннику Шевченка не можна вважати повним, якщо в ньому не згадано **теонімів**. Важко стверджувати, що це активні одиниці ономастикону аналізованого твору, однак вони особливо виразні. Найчастіше звертається Шевченко до Бога, пор.: *Господь, Бог, Всемогущий и Премилосердый Господь, Милосердый Господь, Бог Всемогущий, Всемогущий Человеколюбец, Податель добра и красоты*. Згадувано й Діву Марію: *Пресвятая Матерь Всех Скорбящих*.

Отже, у деннику Тараса Шевченка власні імена вирізняються частотністю й допомагають читачеві змоделювати образ його автора – людини освіченої, ерудованої і духовно багатой.

Література

1. Грушевський, М. Слово в сорок восьмі роковини смерті Шевченка : на Шевченковому святі у Львові, дня 2. березня 1909 р. / М. Грушевський // Грушевський М. Вибрані праці: видано з нагоди 25-річчя з дня його смерті (1934–1959). – Нью-Йорк, 1960. – 2643 с.
2. Донцов, Д. Незримі скрижалі Кобзаря / Д. Донцов. – Стрий, 2008. – 230 с.
3. Загребельний, П. Три долі. Шевченко / Павло Загребельний // Шевченкіана. – К. : Український пріоритет, 2011. – С. 12–22.

4. Карпенко, Ю. А. О семантике собственных имен / Ю. А. Карпенко // Актуальные проблемы лексикологии : тезисы докладов и сообщений Всесоюз. науч. конф., Минск, 17–20 июля 1970 г. / Белорус. гос. ун-т. – Минск : Изд-во БГУ, 1970. – С. 89.
5. Космеда, Т. А. Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу : монографія / Т. А. Космеда. – Дрогобич : Коло, 2012. – 272 с.
6. Критенко, А. П. До теорії власних назв / А. Критенко // Ономастика. – К., 1966. – С. 16–26.
7. Курилович, Е. Положение имени собственного в языке / Е. Курилович // Курилович Е. Очерки по лингвистике. – М., 1962. – С. 251–288.
8. Момот, Н. М. Щоденник Т. Шевченка як творчо-психологічний та жанровий феномен : автореф. дис. ... канд. філол. Наук : 10.01.01 / Н. М. Момот; Кіровоградський педаг. ун-т. – Кіровоград, 2006. – 18 с.
9. Николаева, Т. М. Имена собственные в русской культуре и литературе (к вопросу об эволюции культурных коннотаций) / Т. М. Николаева // Имя : внутренняя структура, семантическая аура, контекст : тезисы междунар. науч. конф., Москва, 30 января–2 февраля 2001 г. : в 2 ч. / Ин-т славяноведения ; редкол.: Т. М. Николаева (пред.) [и др.]. – М., 2001. – Ч. 2. – С. 188–192.
10. Рубчак, Б. Живописний Шевченко «Журнал» як текст / Б. Рубчак // Світи Тараса Шевченка : зб. ст. до 175-річчя з дня народження поета / ЗНТШ : Філологічна секція. – Т. 214. – Нью-Йорк, 1991. – 654–90.
11. Толстой, Н. И. Еще раз о семантике имени собственного / Н. И. Толстой // Актуальные проблемы лексикологии : тезисы докл. и сообщ. Всесоюз. науч. конф., Минск, 17–20 июня 1970 г. – Минск : Изд-во БГУ, 1970. – С. 200–201.
12. Фоякова, О. И. Имя собственное в художественном тексте / О. И. Фоякова. – Л. : ЛГУ, 1990. – 103, [1] с.
13. Флоренский, П. Имена / П. Флоренский // Опыт : Литературно-философский ежегодник. – М. : Советский писатель, 1990. – С. 351–412.
14. Шевченко, Т. Зібрання творів : У 6 т. / Тарас Шевченко. – К., 2003. – Т. 5. – С. 9–187.

М.Г. Цинкобурова

Национальный минерально-сырьевой университет «Горный»

e-mail: maschek@mail.ru

УДК 81'33:82.311.9.Ефремов

ТОПОНИМИЧЕСКОЕ ПРОСТРАНСТВО РОМАНА И.А. ЕФРЕМОВА «ТУМАННОСТЬ АНДРОМЕДЫ»

Ключевые слова: *И.А. Ефремов, Туманность Андромеды, названия географических объектов, Час Быка.*

В статье проводится анализ топонимов, упоминаемых в романе И.А. Ефремова «Туманность Андромеды». По мнению автора, выбор названия места действия у И.А. Ефремова не случаен, а носит дополнительную смысловую и символическую нагрузку и является изобразительно-выразительным средством языка писателя.

M. Tsinkoburova

National Mineral Resources University (Mining University)

THE TOPONYMIC SPACE IN THE NOVEL OF EFREMOV "ANDROMEDA: A SPACE-AGE TALE"

Key words: *Efremov, Andromeda: A Space-Age Tale, names of geographical objects, The Bull's Hour.*

The article shows an analysis of toponyms taken from the novel of Efremov "Andromeda: A Space-Age Tale". By author's opinion, the Efremov's choice of the scene of action was not a random one. The scene of action carries additional semantic and symbolic meanings and appears as the figurative-expressive means of writer's language.